

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАКЛАДЕННЯ ДИСЦИПЛІНАРНИХ СТЯГНЕНЬ НА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

SOME ISSUES OF LEGAL REGULATION OF IMPOSITION OF DISCIPLINARY PENALTIES ON MILITARY MEN OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE

Пасіка С.П.,

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії проблем права
воєнної сфери науково-дослідного центру Військового інституту
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Опанасенко О.О.,

*кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії проблем права
воєнної сфери науково-дослідного центру Військового інституту
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Скиба О.С.,

*науковий співробітник науково-дослідної лабораторії проблем права
воєнної сфери науково-дослідного центру Військового інституту
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

У статті визначається проблематика правового регулювання накладення дисциплінарних стягнень на військовослужбовців Збройних Сил України. Розглядаються доктринальні дослідження вчених, а також аналізується наукова література стосовно цієї теми. Пропонуються шляхи вирішення проблемних питань, які виникають у практичному застосуванні накладення дисциплінарних стягнень на військовослужбовців.

Ключові слова: дисциплінарна відповідальність військовослужбовців, дисциплінарні стягнення, попередження про неповну службу відповідність.

В статье определяется проблематика правового регулирования наложения дисциплинарных взысканий на военнослужащих Вооруженных Сил Украины. Рассматриваются доктринальные исследования ученых, а также анализируется научная литература относительно данной темы. Предлагаются пути решения проблемных вопросов, которые возникают в практическом применении наложения дисциплинарных взысканий на военнослужащих.

Ключевые слова: дисциплинарная ответственность военнослужащих, дисциплинарные взыскания, предупреждение о неполном служебном соответствии.

The article deals the problematic of imposing disciplinary penalties on military men of the Armed Forces of Ukraine. It also considers doctrinal studies and analysis of scientific regarding this topic. The ways of solving the problematic issues that arise in the practical application of imposing disciplinary penalties on military men are offered.

Key words: disciplinary responsibility of military men, disciplinary punishment, to warning about incomplete service conformity.

Постановка проблеми. У період становлення суверенної, незалежної, демократичної, соціальної, правової держави перед Україною стоять важливі завдання. Стратегічним завданням України в галузі оборони є захист її державного суверенітету й політичної незалежності, збереження територіальної цілісності й недоторканності кордонів. Формування України як правової держави, реформування економіки, розширення та зміцнення демократії, соціального забезпечення й гарантій прав членів суспільства вимагає чіткої роботи державного апарату. Узгодженість і точність роботи державного апарату залежить, з одного боку, від організації самого апарату, з іншого боку, від особового складу державних органів, в тому числі й апарату, що забезпечує обороноздатність і національну безпеку. Однією з важливих проблем у Збройних Силах України є посилення військової дисципліни серед особового складу.

Забезпечення належного стану військової дисципліни в Збройних Силах України тісно пов'язане з рівнем соціально-політичних, економічних, організаційно-правових умов у суспільстві. В армії немає місця для правопорушень і злочинів. Але поки є злочини й порушення військової дисципліни, необхідно застосовувати різні організаційно-правові заходи щодо забезпечення військової дисципліни. Важливу роль у цьому відіграють дисциплінарно правові санкції. Але, якщо не звертати уваги на наявні проблеми і труднощі реалізації дисциплінарних санкцій у сучасних умовах, вони будуть позбавлені будь-якого сенсу, якщо в їх основі не закладені потреби й інтереси людини та громадянина. Сама людина (військовослужбовець) із її правами та обов'язками в демократично-організованій державі є рушійною силою розвитку обороноздатності формувань, реалізуючи функції Збройних Сил України. Актуальність

дослідження визначається й тим, що хоча дисциплінарна відповідальність уже відома юридичній науці, однак натепер відсутні монографічні дослідження дисциплінарної відповідальності військовослужбовців Збройних Сил України. Дисциплінарний Статут Збройних Сил України, відповідаючи сучасному рівню реформування економіки України та будівництва Збройних Сил, у повному обсязі відповідає нормам і стандартам. Тому виникла потреба проаналізувати правові підстави дисциплінарної відповідальності військовослужбовців Збройних Сил України, розробити рекомендації щодо вдосконалення й доповнення до Дисциплінарного Статуту Збройних Сил України. У зв'язку з цим необхідно проаналізувати дисциплінарну відповідальність військовослужбовців у взаємозв'язку всіх її сторін як правового інституту в умовах розвитку й поглиблення демократичних процесів у суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання застосування дисциплінарної відповідальності до військовослужбовців Збройних Сил України були предметом дослідження таких учених, як В.Б. Авер'янов, Ю.П. Битяк, Д.М. Бахрах, В.В. Зуй, М.І. Іншин, І.А. Картузова, А.Т. Комзюк, Н.М. Неумивайченко, С.В. Подкопаєв, П.М. Рабінович, В.С. Венедиктов, А.Р. Мацюк, М.І. Данченко та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Проте дослідження щодо визначення проблемних питань застосування накладення дисциплінарної відповідальності на військовослужбовців мають бути продовжені й надалі як у теоретичній, так і в практичній площині.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розгляд проблем, пов'язаних із притягненням військовослужбовців до дисциплінарної відповідальності, й, зокрема, накладення дисциплінарного стягнення попередження про неповну службу відповідності.

Виклад основного матеріалу. Юридична відповідальність є особливим різновидом соціальної відповідальності. Саме її належність до соціальних категорій визначає наявність у юридичної відповідальності всіх ознак соціальної, адже вона здійснюється в суспільстві, забезпечує суспільний порядок, гарантує захист суспільних інтересів і передбачає наявність суспільних суб'єктів. Однак самостійний характер юридичної відповідальності зумовлює існування й особливих рис, які визначають своєрідність цієї категорії та надають можливість зарахувати її до правових понять [13].

Юридична відповідальність є складовою частиною правової основи державного життя. Вона являє собою державний примус до виконання вимог законів. На всіх етапах розвитку нашого суспільства юридична відповідальність була необхідним стимулом правомірної поведінки. Вона допомагає вихованню громадян у дусі суворого, точного й безперечного дотримання законності. Особливо велике значення юридичної відповідальності в Збройних Силах України, де в силу особливих військових службових відносин, які характеризуються безумовністю

підкорення, підвищена й міра відповідальності військовослужбовців за виконання свого службового обов'язку.

Під юридичною відповідальністю в праві розуміється форма державного примусу до виконання вимог законів та інших підзаконних правових актів, яка містить у собі засудження правопорушника з боку держави та суспільства і яка тягне за собою відповідні, встановлені нормами права, несприятливі для винного наслідки (юридичні санкції).

Найбільш поширеною в науковій літературі є класифікація юридичної відповідальності на підставі належності до правової галузі й водночас виду правопорушення, з яким вона пов'язана. У такому ракурсі виділяють чотири види юридичної відповідальності: кримінальну, адміністративну, цивільну й дисциплінарну.

Дисциплінарна відповідальність є одним із видів юридичної відповідальності, підставою притягнення до якої є дисциплінарне правопорушення.

Характеризуючи поняття й ознаки означеного інституту, передусім необхідно визначити етимологію поняття «дисциплінарна відповідальність», складниками якого є дисципліна та відповідальність.

Насамперед розкриємо сутність поняття «дисципліна». Дисципліна виявляється в ретельному виконанні соціальних принципів і норм поведінки, у звичці до порядку, дотриманні законів і підпорядкуванні власного інтересу інтересам організації [10].

У тлумачному словнику української мови зазначено, що дисципліна – це «твердо встановлений порядок, розпорядок дотримання якого є обов'язковим для всіх членів даного колективу» [11].

За Юридичною енциклопедією, дисципліна (лат. *disciplina* – стриманість, строгість) – це точне, своєчасне й неухильне дотримання встановлених правовими та іншими соціальними нормами правил поведінки в суспільному й державному житті. Економічна енциклопедія визначає дисципліну як своєчасне й належне виконання правил та обов'язків [12].

Дисциплінарний статут Збройних Сил України [3] визначає військову дисципліну як бездоганне й неухильне додержання всіма військовослужбовцями порядку та правил, установлених військовими статутами й іншим законодавством України. Військова дисципліна ґрунтується на усвідомленні військовослужбовцями свого військового обов'язку, відповідальності за захист Вітчизни, незалежності й територіальної цілісності України, на їхній вірності Військовій присязі.

Під дисциплінарною відповідальністю, згідно з чинним законодавством України, варто розуміти накладання на правопорушників дисциплінарних стягнень за вчинені дисциплінарні правопорушення. Такі порушення можуть бути виражені як у діях, так і в бездіяльності, допускатися як свідомо, так і з необережності.

Підставою дисциплінарної відповідальності є дисциплінарне правопорушення, сутність якого полягає в невиконанні або неналежному виконанні військовослужбовцями службових обов'язків.

Сутність дисциплінарної відповідальності військовослужбовців міститься в негативній оцінці державою неналежної поведінки військовослужбовця. Така поведінка суперечить вимогам військової дисципліни й виявляється в застосуванні до військовослужбовця владою уповноважених на то командирів і начальників передбачених законом заходів державного впливу – дисциплінарних стягнень.

Суб'єктом військового дисциплінарного правопорушення є військовослужбовець, який проходить військову службу за призовом або в добровільному порядку. Правила військової дисципліни розповсюджуються також на громадян, які звільнені з військової служби з правом носіння військової форми одягу, – під час носіння цієї форми одягу.

Притягнення військовослужбовців Збройних Сил України до дисциплінарної відповідальності за невиконання (неналежне виконання) своїх службових обов'язків, порушення військовослужбовцем військової дисципліни або громадського порядку регулюється Дисциплінарним статутом Збройних Сил України, який затверджено Законом України від 24.03.1999 № 551-XIV [3].

Характерною рисою дисциплінарної відповідальності є наявність відносин службової підпорядкованості між особою, що скоїла правопорушення, та командиром або начальником, який має право притягати правопорушника до дисциплінарної відповідальності. Відповідно до вимог Дисциплінарного статуту Збройних Сил України [3], накладати дисциплінарні стягнення на військовослужбовців, як правило, можуть лише прямі начальники, яким військовослужбовець підпорядкований за службою, хоча б і тимчасово. Лише в особливих випадках військовослужбовця можуть притягнути до дисциплінарної відповідальності особи, яким він прямо по службі не підпорядкований (знаходження у відрядженні, відпустці тощо).

У статті 5 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України [3] визначено, що інтереси захисту Вітчизни зобов'язують командира постійно підтримувати військову дисципліну, вимагати її додержання від підлеглих, не залишати поза увагою жодного дисциплінарного правопорушення.

Поряд із цим у цій самій статті законодавець безпосередньо зобов'язує командира стосовно кожного випадку правопорушення прийняти рішення щодо необхідності притягнення винного до відповідальності залежно від обставин скоєння правопорушення, ступеня вини, попередньої поведінки порушника та розміру завданих державі й іншим особам збитків.

На військовослужбовця, який порушує військову дисципліну або громадський порядок, можуть бути накладені лише ті дисциплінарні стягнення, які визначені Дисциплінарним статутом і відповідають військовому званню військовослужбовця та дисциплінарній владі командира, що вирішив накладати на винну особу дисциплінарне стягнення.

Згідно зі статтею 45 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України [3], у разі невиконання (неналежного виконання) військовослужбовцем своїх службових обов'язків, порушення військовослужбовцем військової

дисципліни або громадського порядку командир повинен нагадати йому про обов'язки служби, а за необхідності накладати дисциплінарне стягнення.

Одним із принципів будівництва й керування Збройними Силами України, закріпленим у статті 28 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України [2], є єдиноначальність, тобто командир (начальник) наділений усією повнотою розпорядчої влади стосовно підлеглих, при цьому на нього покладається персональна відповідальність перед державою за всі сфери життя й діяльності військової частини, підрозділу та кожного військовослужбовця.

Командирам (начальникам) надаються всі права для утримання міцного порядку в підрозділі (на кораблі). Командир не має права залишати без уваги жодної провини підлеглого. Накладати стягнення за порушення військової дисципліни – це обов'язок командира (начальника) згідно з Військовою присягою та військовими статутами.

Тобто командир (начальник) уповноважений одноосібно приймати рішення (в тому числі щодо притягнення до дисциплінарної відповідальності) у межах своєї дисциплінарної влади.

Накладенню дисциплінарного стягнення також може передувати службове розслідування, порядок проведення якого встановлюється Міністерством оборони України.

Статтею 87 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України [3] встановлюються, що дисциплінарне стягнення має бути накладене не пізніше ніж за 10 діб від дня, коли командирові (начальникові) стало відомо про правопорушення, а в разі провадження службового розслідування протягом місяця від дня його закінчення, не враховуючи часу перебування військовослужбовця на лікуванні або у відпустці.

При цьому дисциплінарне стягнення не може бути накладене після шести місяців з дня вчинення правопорушення. До зазначеного строку не зараховується час перебування військовослужбовця на лікуванні або у відпустці, а також час відсутності на службі без поважних причин.

Старший начальник не має права скасувати чи зменшити дисциплінарне стягнення, накладене молодшим начальником, у зв'язку із суворістю стягнення, якщо останній не перевищив наданої йому влади. Водночас він може скасувати стягнення, накладене меншим начальником, якщо стягнення не відповідає вазі скоєної провини, і накладати більш суворе стягнення. Дисциплінарний статут Збройних Сил України [3] забороняє накладати стягнення й одержувати будь-які пояснення від військовослужбовців, які знаходяться в нетверезому стані, до їх витверезіння. На військовослужбовців, які скоїли провину під час знаходження у складі варті, стягнення може бути накладене тільки після зміни варті. З метою підтримки авторитету командирів (начальників) дисциплінарні стягнення на них не накладаються в присутності підлеглих.

Разом із тим Дисциплінарний статут Збройних Сил України [3] (стаття 91) передбачає заборону накладати кілька дисциплінарних стягнень за одне правопорушення.

Ураховуючи вищевикладене, командир (начальник) зобов'язаний приймати рішення щодо необхідності притягнення винного до відповідальності стосовно кожного випадку правопорушення та накладення дисциплінарного стягнення на військовослужбовця.

Відповідно до статті 68 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України [3], на молодших і старших офіцерів можуть бути накладені такі дисциплінарні стягнення:

- а) зауваження;
- б) догана;
- в) сувора догана;
- г) попередження про неповну службу відповідність;
- д) пониження в посаді;
- е) пониження військового звання на один ступінь;
- є) звільнення з військової служби за службовою невідповідністю;
- ж) позбавлення військового звання.

Попередження про неповну службу відповідність застосовується одноразово й накладається наказом посадової особи, якій Дисциплінарним статутом Збройних Сил України надано таке право.

Якщо протягом шести місяців після накладення цього стягнення військовослужбовець не виправив своєї поведінки зразковим виконанням військового обов'язку і стягнення не відіграло своєї ролі, командир приймає рішення про переміщення військовослужбовця на нижчу посаду чи звільнення з військової служби. Подання відповідних документів здійснюється в установленому порядку.

Тобто це дисциплінарне стягнення, крім іншого, висуває додаткову вимогу до поведінки військовослужбовця після його накладення – виправлення своєї поведінки зразковим виконанням військового обов'язку.

У разі невиконання вказаної вимоги Статут зобов'язує командира прийняти рішення щодо переміщення військовослужбовця на нижчу посаду чи звільнення з військової служби.

Водночас, відповідно до ст. 61 Конституції України, ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення. Також у цій нормі зазначено, що юридична відповідальність особи має індивідуальний характер.

У статті 26 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України зазначено: «Військовослужбовці залежно від характеру вчиненого правопорушення чи провини несуть дисциплінарну, адміністративну, матеріальну, цивільно-правову та кримінальну відповідальність згідно із законом». Тобто так законодавець визначив види юридичної відповідальності для військовослужбовців, до яких зарахував дисциплінарну, адміністративну, матеріальну, цивільно-правову та кримінальну.

Крім того, потрібно зазначити, що законодавець не встановлює будь-яких обмежень стосовно накладення дисциплінарних стягнень на військовослужбовців за декілька правопорушень, які вчинені протягом якогось терміну чи в якийсь проміжок часу. Зокрема, якщо військовослужбовець скоїв декілька правопорушень протягом години чи протягом дня, відповідно, і нести дисциплінарну відповідальність він повинен за кожне правопорушення. Кожне дисциплінарне стягнення має бути накладене у строки, визначені Законом.

Висновки. Накладення дисциплінарного стягнення – попередження про неповну службу відповідність – за одне правопорушення не звільняє командира (начальника) від обов'язку прийняття рішення щодо необхідності притягнення винного до відповідальності стосовно іншого правопорушення. Військовослужбовець не може уникнути відповідальності за правопорушення шляхом накладення дисциплінарного стягнення за інше правопорушення, у тому числі попередження про неповну службу відповідність. Якщо після скоєння ним правопорушення, на військовослужбовця накладено дисциплінарне стягнення за інші правопорушення, це не звільняє його від відповідальності за раніше скоєні правопорушення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про Збройні Сили України: Закон України від 06.12.1991 № 1934-XII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1934-12>.
2. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України: Закон України від 24.03.1999 № 548-XIV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/548-14>.
3. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України: Закон України від 24.03.1999 № 551-XIV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/551-14>.
4. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2232-12>.
5. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2011-12>.
6. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>.
7. Про положення про проходження військової служби відповідними категоріями військовослужбовців: Указ Президента України від 07.11.2001 № 1053/2001. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1053/2001>.
8. Інструкція про організацію виконання Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України: Наказ Міністра оборони України від 10.04.2009 № 170. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0438-09>.
9. Про невідкладні заходи щодо забезпечення національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України: Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 01.03.2014, уведене в дію Указом Президента України від 02.03.2014 № 189/2014. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/189/2014>.
10. Ануфрієв М.І., Бандурка О.М., Ярмиш О.Н. Вищий заклад освіти МВС України: науково-практичний посібник / Університет внутрішніх справ. Київ, 1999.
11. Ярошенко В.В., Сліпушко О.М. Новий тлумачний словник української мови: у 4 т. Київ: Аконті, 1998. Т. 1.
12. Юридична енциклопедія: у 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: Укр. енцикл., 1998.
13. Зайчук О.В., Оніщенко Н.М. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2006.